

УДК 327.7
ББК 66.4

Микола Генік

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРИМИРЕННЯ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ ЄЖИ ТАРГАЛЬСЬКОГО / ЮЗЕФА ДАРСЬКОГО

Важливий внесок у досягнення польсько-українського примирення належить польському опозиційному діячеві, лідеру Ліберально-демократичної партії “Niepodległość”, керівнику редколегії “Obozu”, “Niepodległości”, “Самостійника”, співробітникові “Kultury” Єжи Таргальському / Юзефу Дарському. Від імені польської опозиції він підписав у 1987 р. “Заяву про принципи польсько-української співпраці”.

Ключові слова: Єжи Таргальський / Юзеф Дарський, ліберально-демократична партія “Niepodległość”, польсько-українські відносини.

Основним змістом польсько-українських відносин другої половини ХХ століття стали пошуки міжнаціонального примирення. Важливий внесок у його досягнення належить польському опозиційному діячеві, лідеру Ліберально-демократичної партії “Niepodległość” (ЛДПН), керівнику редколегії “Obozu”, “Niepodległości”, “Самостійника”, співробітникові “Kultury” Єжи Таргальському / Юзефу Дарському.

Єжи Влодзімеж Таргальський народився 1952 р. З 1977 р. співпрацював з опозиційним “Głosem” та видавництвом “Krağ”, після запровадження військового стану почав редагувати “Obóz” і “Niepodległość”. Використовував псевдоніми Leszek Morfeusz і Józef Darski, власне під останнім він найбільш відомий. Протягом 1984–1997 рр. перебував у Франції, співпрацював із “Kulturą” та Радіо Вільна Європа [26; 27; 28].

Політична думка Є.Таргальського не стала предметом окремого дослідження [11]. Метою статті є розкриття внеску Є.Таргальського в досягнення польсько-українського примирення. Проблеми східної політики займали значне місце в діяльності Є.Таргальського. У редакційній статті “Obozu” стверджувалася залежність долі Польщі від змін у всьому комуністичному таборі. Видання нового журналу “Obóz” мало на меті подолання духовної ізоляції поляків від інших опозиційних рухів. Одночасно ставилося завдання формування добросусідських стосунків із народами Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), чому мало служити взаємопізнання. Завданням редакції було висвітлення проблем, характерних для всього комуністичного табору, цілі політичної опозиції, міжнаціональні конфлікти й т. п. [36].

З перших публікацій утверджувалася думка про взаємопов’язаність незалежності країн ЦСЄ [45]. Ахіллесовою п’ятою СРСР польська опозиція вважала національні проблеми. Найсильнішим осередком незалежницьких тенденцій була Україна й від неї залежав також розвиток інших національних рухів. Потужність українського опозиційного руху ґрунтувалася також на підтримці з боку численної й добре організованої української еміграції [15, s.51]. Польська опозиція спостерігала за інституціоналізацією українського дисидентського руху й створенням 9 листопада 1976 р. УГС [47, s.78]. Стаття Р.Шпорлюка ознайомлювала польського читача із ситуацією в УРСР та можливістю впливу польської кризи 1980 р. на українські події. Автор стверджував активізацію української меншини в ПНР, висунення нею національних і релігійних вимог та підтримку їх із боку польської опозиції [46, s.27–33].

У статті “Optymisty” актуальність проблеми політики щодо східних сусідів обґрунтовувалася необхідністю розв’язання національного питання в ЦСЄ, причому відкидався метод масового переселення. У період інтеграційних процесів епоха національних держав ставала анахронізмом. Співіснування народів пропонувалось укласти на таких принципах: “– повна свобода пересування й вибору місця проживання;

– доступ до освіти, преси, радіо, телебачення, книжок і т. д. на національній мові <...> незалежно від місця проживання;

– відсутність домінування з боку будь-якого народу чи економічної або політичної дискримінації <...>”. Недопущення до вибуху ненависті, шовінізму або взаємної боротьби на етапі отримання незалежності вважалося однією з передумов успіху опозиційних рухів ЦСЄ [37, s.65–88].

Паралельно Є.Таргальський редагував “Niepodległość”, який спочатку планували назвати “Przyszłość”, однак запровадження військового стану вплинуло на радикалізацію поглядів [9; 10]. “Niepodległość” відстоювала геополітичну перебудову ЦСЄ. У дискусії із С.Братковським, який пропагував обмежену суверенність Польщі взамін згоди Москви на ліквідацію комуністичного устрою та збереження існуючої рівноваги сил для гарантування польських кордонів, “Niepodległość” заявляла, що для здобуття незалежності необхідно, навпаки, ліквідувати Ялтинську систему, що створить умови для визволення країн “народної демократії” та західних колоній Росії (України, Білорусії й Балтійських держав). Новий устрій регіону уявлявся як демократична Конфедерація (союз держав ЦСЄ, у якому Польща відігравала б роль, подібну до ролі об’єднаної Німеччини в ЄЕС). Передумовами цих змін були три фактори:

“1) усунення Росії/СРСР з етнічно неросійської Європи,

2) ослаблення функцій державних кордонів і надання права всім зацікавленим до проживання там, де захочуть, напр. німцям у Польщі, полякам у Німеччині, Україні й т. д. (Німці Ельзасу та Лотарінгії не прагнуть до їхнього відірвання).

3) визнання повних національних і громадянських прав представникам усіх національностей без огляду на місце проживання” [43].

Своїм завданням редакція вважала опрацювання концепції міжнародних відносин у Центрально-Східній і Південній Європі, щоб Росія перестала назавжди загрожувати їм. Передумовою розмов із Росією редакція вважала перемогу над нею, “інакше на “розмови” радимо йти з власним колючим дротом”. Оскільки перемога над Росією на той момент була неможливою, завдання полягало в тому, щоб створити умови для цього в майбутньому. Поразку Росії можна було наблизити за допомогою незалежності України, Білорусії, Литви, Латвії й Естонії [31, s.20].

Є.Таргальський опрацьовував нову парадигму польської політики. Згідно з його поглядами, Польща кінця ХХ ст. не може бути державою-гегемоном, яка підпорядковує собі менші держави, але демократичною країною, яка відмовляється від деяких короткотривалих, але сумнівних користей, надаючи перевагу далекосяжній політиці порозуміння та союзу із сусідніми державами й народами, “тяжіючими більше до західної культури, ніж до східного батога”. “Політична сила Польщі повинна ґрунтуватися на привабливості співпраці з нею, гарантії взаємної безпеки та економічній і культурній користі, а не гегемоністичних тенденціях”.

Для зміни геополітичного устрою необхідними передумовами вважалися негайне й однозначне визнання демократичною опозицією від імені польського народу права поневолених СРСР народів на самовизначення, визнання непорушності східного кордону Польщі та залишення Львова українцям, але не УРСР. “Niepodległość” виступала за опіку над поляками за межами Польщі й за “надання права українцям, які проживають у Польщі, на повернення в Бескиди, ведення власної економічної, політичної й національної діяльності чи еміграції на Захід або до незалежної України”.

Початком реалізації згаданої програми мало стати нав’язання співпраці польської опозиції з відповідними національними меншинами в Польщі, з демократичними угрупованнями в сусідніх країнах і демократичними еміграційними організаціями цих народів, надання допомоги організаційно слабшим, проведення спільних акцій усередині й назовні табору, створення порозумінь й укладення договорів перспективного характеру [30; s.10–11; 35, s.175–177].

Основними загрозами змінам у ЦСЄ Є.Таргальський уважав міжнаціональні усобиці, які створюють для Росії умови маніпулювання конфліктами. Неврегульова-

ність відносин поляків із сусідніми народами створювала перешкоди для відігнання ними провідної ролі у визвольній боротьбі. Ставилося завдання нав'язання співпраці з опозиційними групами в країнах “народної демократії” та створення представництва на еміграції й установа офіційних відносин з еміграційними угрупованнями [32, s.36].

Розв'язання проблеми кордонів Є.Таргальський пропонував через їхню ліквідацію й гарантування права вільного пересування й оселення. “Наше гасло: українсько-польський Львів є одним з основних міст незалежної України, союзника незалежної Польщі”. Однак останнього речення немає в оригіналі “Niepodległości” 1982 р. [32, s.36; 35, s.179]. Є.Таргальський виділяв 4 напрями польської політичної думки у ставленні до східної політики:

1. Прихильники реалізації Ялтинських домовленостей у вигіднішій для Польщі формі в рамках східного блоку (представники демократичного соціалізму й демократичного комунізму, А.Міхник, С.Братковський, С.Кісілевський, Я.Кузьмерек).

2. Прихильники підтримки незалежницьких рухів і визнання права на самовизначення (Декларація Солідарності).

3. Прихильники першочергового повалення комунізму (Ю.Мерошевський).

4. Прихильники важливості національних революцій над соціальними (“Niepodległość”) [33, s.8–9; 35, s.182–192].

Національним меншинам ЛДПН гарантувала умови національного, політичного, релігійного й економічного розвитку. Ревізія умов Ялтинських домовленостей мала супроводжуватись досягненням порозуміння із сусідами. Зокрема, з незалежною Україною передбачалось укладення договору про відмову Польщі від колишніх східних земель за умови надання проживаючим там полякам і тим, що захочуть оселитися, усіх національних прав, якими будуть користуватись українці в Польщі. Визнавалося право вільного вибору місця проживання та підтримувалося вимогу повернення напливового російського населення із західних республік СРСР на батьківщину [50, s.2; 51, s.2; 44, s.24].

Після виїзду до Франції Є.Таргальський активно включився в політичну й публіцистичну діяльність еміграції. У 1985 р. редагував польський номер “Сучасності” [17; s.52–78; 49]. Є.Таргальський увійшов до керівництва Польсько-Українського товариства (ПУТ) у Парижі. У березні 1987 р. Є.Таргальський на засіданні ПУТ виступав українською мовою про умови польсько-української співпраці. Навівши позиції опозиційних середовищ і преси, підкреслив, що такою умовою є визнання існуючого кордону остаточним і непорушним. Присутній у залі А.Жуковський звернувся із запитанням до В.Желенського стосовно висловлених положень, чи вони є виразом позиції більшості поляків, чи тільки особистою думкою промовця. В.Желенський послався на неможливість визначення позицій польського суспільства у ПНР та навів перелік організацій і видань, у яких співпрацював Є.Таргальський і які формують громадську думку [7].

З 1986 р. Є.Таргальський почав вести в “Kulturze” українську хроніку, яка поступово переросла в литовську, білоруську й українську [18; 19; 20]. Є.Таргальський звертав увагу на прояви польсько-українського примирення в науковому й релігійному середовищі ПНР, зокрема на проведення 23–25 жовтня 1987 р. душпастирством при костелі оо. Єзуїтів у Лодзі сесії на тему “Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – Przesłanki pojednania” за участю Р.Тожецького, Т.Ольшанського, Б.Скарадзінського, В.Мокрого, В.Серчика, Я.Мокляка [19, s.104].

1985 року Є.Таргальський разом із Т.Кузьо почав видавати підпільний журнал українською мовою “Самостійник”, тим самим поставили завдання інспірації й активізації політичної кристалізації української меншини в ПНР. У другому номері “Читач з Гданську” (Є.Таргальський) задавався питанням про доцільність підтримки українською меншиною польських незалежницьких прагнень, наводячи досвід польсько-російських порозумінь українським коштом [4].

У відповіді редакції (Т.Кузьо) стверджувалося, що “в польським народі дозріває дух розуміння української проблеми не як розв’язки польської ситуації й польських питань, але як питання виключне для вирішення українських змагань за свободу. Нам потрібно порозуміння, а не апріорні почуття недовіри” [2].

1988 р. було опубліковано проект програми Українського Національного Демократичного Союзу (УНДС), який мав об’єднати представників української меншини, а “Самостійник” уважався друкованим органом Союзу. Здебільшого програма УНДС нагадувала програмні принципи ЛДПН. Зазначаючи, що європейські кордони не є справедливими для всіх держав, зміна кордонів допускалася тільки дипломатичним шляхом, а не військовим. Заперечувалася концепція повернення до довоєнних кордонів, яка була основним постулатом польського еміграційного уряду. УНДС домогалася повних прав для всіх національних меншин України та гарантування аналогічних прав українській меншині в сусідніх країнах [3].

У Франції Є.Таргальський продовжував співпрацю з ЛДПН. Значного розголосу набула спільна декларація шести опозиційних організацій, особливо активних у розгляді питань східних сусідів. 16 грудня 1984 р. у Варшаві організація “Свобода – Справедливість – Незалежність”, політичний рух “Визволення”, ЛДПН, видавництво “In Corpore”, політична група “Воля” та група часопису “Niepodległość” виступили із “Пропозицією спільної позиції щодо польсько-українського, польсько-білоруського та польсько-литовського кордону”. У декларації стверджувалося, що територіальні конфлікти багаторазово ділили, сварили й загрозливо ослаблювали як поляків, так і українців, білорусів та литовців. Єдиним способом подолання таких конфліктів уважалося збереження теперішніх кордонів. “Це відповідає найбільш життєвим геополітичним інтересам наших народів, які борються за свободу. Будемо прагнути, щоб згаданий принцип був взаємно підтверджений національними представництвами” [6; 13; 25].

Згадані опозиційні політичні організації звернулися до Президії Конференції українських політичних партій й організацій (КУППО) із пропозицією припинення суперечок у справі кордонів та визнання існуючих кордонів. У відповіді КУППО в травні 1986 р. зазначалося, що “ми свідомі факту, що визначення теперішніх кордонів було результатом порозуміння учасників нещасливої Ялтинської Конференції і вони не є виразом волі наших народів. Визнаючи, однак, теперішній стан як реально існуючий факт, заявляємо наше принципове твердження, що ніхто у світі не має права вирішувати проблеми кордонів наших держав, крім наших народів і вибраних ними державних органів у наших вільних і суверенних державах” [14; 20, s.108; 29].

Активізація польсько-українського діалогу дала можливість досягнути в березні 1987 р. у Парижі домовленості між КУППО, з одного боку, та ЛДПН й організацією “Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość”, з другого. На спільності інтересів України й Польщі наголошував В.Малинович, який був представником КУППО [34]. У березні 1987 р. у Парижі було підписано “Заяву у справі принципів польсько-української співпраці”. З польського боку від імені ЛДПН та Організації “Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość” її підписав Є.Таргальський, від імені КУППО – представник президента М.Плав’юка В.Малинович.

Згадані контрагенти у своїй заяві відзначали, що, не маючи можливості розв’язувати питання кордонів у правному аспекті, вони вважають, що існуючі кордони повинні бути збережені між майбутніми незалежними українською й польською державами. Усі історичні умови та міжнародні конвенції, які стосувалися польсько-українських відносин, повинні втратити силу. Визнання існуючих кордонів кваліфікувалось як необхідна умова польсько-української співпраці в боротьбі за незалежність. Сторони зобов’язувалися до поборювання у своїх середовищах тенденцій до територіальних претензій щодо партнера, виступали за толерантну політику стосовно національних мен-

шин і виражали надію, що майбутні польський та український парламенти, обрані шляхом вільних виборів, також визнають існуючі кордони.

У заяві стверджувалося, що польсько-українська співпраця становить життєву необхідність і її основою мають стати такі принципи. Незважаючи на відсутність повноважень розв'язувати проблему кордонів в юридичному сенсі, сторони погодилися, що існуючий кордон повинен бути збережений як кордон між майбутніми незалежними польською й українською державами. Усі історичні умови та міжнародні конвенції стосовно польсько-українських відносин повинні втратити силу. Сторони зобов'язалися поборювати у своїх середовищах тенденцій висування територіальних претензій до партнера та висловлювали надію на затвердження існуючих кордонів майбутніми парламентами обох держав.

Значна увага приділялася захисту прав національних меншин. Сторони підтримували право національних меншин на вільний розвиток та зобов'язалися поборювати всякі прояви національної дискримінації з боку держави чи суспільства. Було заявлено про необхідність негайного створення в Польщі власної ієрархії УКЦ на чолі з єпископом та власної системи освіти української меншини. Підтримувалося слушне право українців на повернення на їхні землі, з яких були безправно виселені комуністичними властями. Заява висловлювалася також на користь права поляків в Україні на власну систему освіти й необмежений національний розвиток. Наприкінці заяви стверджувалося, що тільки спільна політична боротьба поляків, українців та інших народів Міжмор'я може привести до здобуття ними вільних і незалежних держав [5; 38; 39; 40; 41; 42; 48].

Є.Таргальський аналізував ставлення польських політичних сил до українського питання. Зокрема, поміркована течія (реформатори в ПОРП, церковні й національні кола) передбачала перетворення СРСР в Росію й досягнення домовленості з нею, тому рекомендувала не робити ставку на розвал імперії та не підтримувати самостійницьких прагнень поневолених народів. Радикальна течія, виходячи з неможливості співіснування тоталітарної держави й демократичного суспільства, виступала за самостійність усіх народів радянського табору [1].

У 1990-х рр. у своїх публікаціях Є.Таргальський торкався різних аспектів трансформаційних процесів у ЦСЄ [16, р.73–81; 21, р.15–28; 24, р.59–74]. Після повернення працював директором і головним редактором PAI-Pressu, співпрацював із “Gazetą Polska”, входив до спостережної ради Польського Радіо. Викладає в Студіум Східної Європи Варшавського університету.

Довголітня діяльність польської опозиції й Є.Таргальського сприяла покращенню атмосфери двосторонніх відносин та досягненню міжнаціонального примирення.

1. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Дарський Й. Польські політичні партії й організації / Йосиф Дарський // Пертурбанції. – Варшава. – № 2. – Зима 1990. – С. 14–32.
2. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Замітка редакції // Самостійник. Вісник українського незалежного слова. – 1985. – Вип. 2. – С. 8.
3. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Програма Українського Національного Демократичного Союзу // Самостійник. – 1988. – Вип. 1 (10). – С. 2.
4. Archiwum prywatne J. Targalskiego w Warszawie. Читач з Гданьску. Дорога редакціє! // Самостійник. – 1985. – Вип. 2. – С. 8.
5. Archiwum prywatne P. Kazaneckiego w Warszawie. Teczka “Ukraińscy studenci. Rada przy ZSP”.
6. Archiwum prywatne W. Mokrego w Krakowie.
7. Les archives de l'Institut Litteraire a Paris. – Wł. Żeleński. – List Wł. Żeleńskiego do J. Giedroycia. – Paryż, 29.III.1987.
8. Open Society Archives. – Fonds 300 : Records of Radio Free Europe / Radio Liberty Research Institute. – Subfonds 8 : Publications Department. – Series 3 : Background Reports. – Sygn. 120-1-68. Independent Movement in Eastern Europe (An Annotated Survey) by Jiri Pehe. 17 November 1988. – P. 15. <http://www>.

- osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/pdf/120-1-68.pdf;
<http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/120-1-68.shtml>.
9. Інтерв'ю з Єжи Таргальським, Варшава, 22.08.2006.
  10. Інтерв'ю з Яном Маліцьким, Варшава, 26.07.2004.
  11. Геник М. А. Польсько-українське примирення у політичних концепціях опозиційного журналу "Obóz" / М. А. Геник // Гілея. – 2010. – Вип. 34. – С. 408–415.
  12. Дарський Ю. Напрямки польської східної політики / Юзеф Дарський // Сучасність. – 1986. – Ч. 6 (302). – С. 50–63; Ч. 7–8 (303–304). – С. 139–153.
  13. Спільна заява // Самостійник. – 1986. – Вип. 4–5. – С. 3.
  14. Становище КУППО до українсько-польських взаємин // Самостійник. – 1986. – Вип. 4–5. – С. 5.
  15. Agurski M. Zagadnienie narodowe w ZSRR / M. Agurski // Obóz. – 1981. – № 1. – С. 51.
  16. Darski J. Decommunization in Eastern Europe / Józef Darski // Uncaptive Minds. – 1993. – Vol. VI. – № 1 (22). – P. 73–81.
  17. Darski J. Kierunki polskiej polityki wschodniej / Józef Darski // Сучасність. Zeszyt w języku polskim. – [B. m.] : Wydawnictwo "Kret". – Lato 1985. – № 1–2. – S. 52–78.
  18. Darski J. Kronika litewska, białoruska i ukraińska / Józef Darski // Kultura. – 1990. – № 5 (512). – S. 84–91.
  19. Darski J. Kronika ukraińska / Józef Darski // Kultura. – 1987. – № 12 (483). – S. 100–105.
  20. Darski J. Kronika ukraińska / Józef Darski // Kultura. – 1987. – № 3 (474). – S. 108, 105–113.
  21. Darski J. Police Agents in the Transition Period / Józef Darski // Uncaptive Minds. – 1991–1992. – Vol. IV. – № 4 (18). – P. 15–28.
  22. Darski J. Przemiany na Ukrainie (Rozmowa z Leonidem Mylawskim) / Józef Darski // Kultura. – 1989. – № 11 (506). – S. 80–88.
  23. Darski J. Z lektury czasopism ukraińskich / Józef Darski // Kultura. – 1989. – № 9 (504). – S. 97–102.
  24. Darski J. Quo vadis Ukraine? / Józef Darski // Uncaptive Minds. – 1992. – Vol.V. – № 1 (19). – P. 59–74.
  25. Do Braci Ukraińców, Białorusinów i Litwinów! Propozycja wspólnego stanowiska wobec granicy polsko-ukraińskiej, polsko-białoruskiej i polsko-litewskiej // Nowa Koalicja. – 1984. – № 2.
  26. Jerzy Targalski (Jozef Darski) // <http://www.videofact.com/polska/targalski.htm>.
  27. Jerzy Targalski // http://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Targalski.
  28. Jerzy Targalski // <http://www.abcnet.com.pl/node/4675>.
  29. Komunikat Konferencji Ukraińskich Partii i Organizacji Politycznych w kwestii stosunków polsko-ukraińskich // Obóz. – 1987. – № 13. – S. 97.
  30. L. M. Czy sama Polska może być niepodległa / L. M. // Niepodległość. Miesięcznik polityczny. – 1982. – № 8/9. – S. 10–11.
  31. L. M. Koniec okresu ochronnego na niedźwiedzie / L. M. // Niepodległość. – 1982. – № 7. – S. 19–22.
  32. L. M. Wolność, Demokracja, Niepodległość / L. M. // Niepodległość. – 1982. – № 11/12. – S. 30–36.
  33. Leszek Morfeusz. Polacy wobec kwestii wschodniej / Leszek Morfeusz // Niepodległość. – № 18/19. – VI–VII.1983. – S. 8–10; № 20. – VIII.1983. – S. 20–25.
  34. Małynowycz W. Ukraina i Polska / Wołodmyr Małynowycz // Kultura. – 1987. – № 9 (480). – S. 113–115.
  35. Niepodległość. Wybór z pierwszych 28 numerów / Opracował Józef Darski. – London : Polonia, 1985. – 236 s.
  36. Od Redakcji // Obóz. – 1981. – № 1. – S. V–VI.
  37. Optymista. Konfederacja pięciu federacji // Obóz. – № 3. – XI–XII.1981. – S. 85–88.
  38. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Dialogi. Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1987. – № 5–6. – S. 2.
  39. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Kultura. – 1987. – № 9 (480). – S. 115–116.
  40. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Niepodległość. – V.1988. – № 14. – S. 6.
  41. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Nowa Koalicja. – 1988. – № 5. – S. 1.
  42. Oświadczenie w sprawie zasad współpracy polsko-ukraińskiej // Zamek. – [B.m.] : Wydawnictwo Oleandry. – Luty. 1989. – № 3. – S. 51–52.
  43. Polemiki. St. Bratkowskiego posłanie do L. Breżniewa // Niepodległość. Miesięcznik polityczny. – 1982. – № 3. – S. 11–13.
  44. Przedrukujemy poniżej fragmenty wywiadu z J. Peleńskim / Wywiad przeprowadził Józef Darski // Niepodległość. – XI.1985. – № 1. – S. 22–24.
  45. Szporluk R. Polityka 1978 – Spojrzenie w przeszłość i przyszłość / Roman Szporluk // Obóz. – 1981. – № 1. – S. 22, 20–25.
  46. Szporluk R. Współczesna Ukraina: problemy i perspektywy / Roman Szporluk // Obóz. – № 3. – XI–XII. – 1981. – S. 27–33.
  47. Ukraina // Obóz. – 1981. – № 1. – S. 78.
  48. Wspólne oświadczenie polsko-ukraińskie // ABC. – 1988. – № 6. – S. 128.
  49. Wywiad udzielony przez Jerzego Targalskiego (Józefa Darskiego) pismu "Baza" w 1988 roku // http://www.niepodleglosc.org/Polish/Informacja_o_Niepodleglosci/1988_Targalski_Jerzy_Baza.htm.
  50. Założenia programowe (wersja pierwotna) // Niepodległość. – IV.1984. – № 28. – S. 1–3.
  51. Założenia programowe // Niepodległość. – IX–X.1983. – № 21–22. – S. 1–3.

Важный взнос в достижение польско-украинского примирения принадлежит польскому оппозиционному деятелю, лидеру Либерально-демократической партии “Niepodległość”, руководителю редколлегии “Obóz”, “Niepodległość”, “Самостійника”, сотруднику “Kultury” Ежи Таргальскому / Юзефу Дарскому. От имени польской оппозиции он подписал в 1987 г. “Заявление о принципах польско-украинского сотрудничества”.

Ключевые слова: Ежи Таргальский / Юзеф Дарский, либерально-демократическая партия “Niepodległość”, польско-украинские отношения.

Jerzy Targalski (Józef Darski) – the Polish opposition figure, the leader of Liberal-Democratic Party “Niepodległość” (“Independency”), the head of editorial board of “Obóz”, “Niepodległość”, “Samostiynyk”, collaborator of “Kultura” has made a great contribution in the achievement of Polish-Ukrainian reconciliation. On behalf of polish opposition he signed in 1987 “Declaration about Principles of Polish-Ukrainian Cooperation”.

Key words: Jerzy Targalski / Józef Darski, Liberal-Democratic Party “Niepodległość”, Polish-Ukrainian relations.

УДК 94 (4) 1945 (п 39)

ББК 63.3 (УУР) 7

Іван Пендзей

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УГОРЩИНІ (1988–1990 рр.)¹

У статті з'ясовуються окремі аспекти реалізації робочої програми соціально-економічної стабілізації уряду УНР до 1990 р., схваленої Державними зборами 2 вересня 1987 р., зокрема боротьба з нерентабельністю промислових підприємств, вирішення проблеми зайнятості, вивільнених при ліквідації підприємств працівників; світоглядні проблеми – співвідносності товарного виробництва із цінностями соціалізму; незавершеність реформи 1968 р., успіхи в сільському господарстві.

Ключові слова: нерентабельність, збитковість, банкрутство, дотації, соціалістичні цінності, соціалістична економіка, право на працю, безробіття, ринкове господарство, приватна власність, сільське господарство, капіталізм.

Робоча програма економічної й соціальної стабілізації уряду УНР на період до 1990 р., затверджена у вересні 1987 р. Державними зборами, виходила з того, що ефективний розвиток економіки, досягнення справжнього перелому в ній неможливі без створення соціалістичного ринкового господарства, прискореної зміни структури економіки й технічного прогресу, а також ширшого залучення іноземного капіталу до розв'язання цих завдань. “Ми добиваємося створення такої змішаної економіки, у якій поряд із державною власністю існували б й інші різні форми власності на основі злиття одна з одною, у тому числі і з державною власністю, – зазначав Генеральний консул УНР в Києві д-р Андраш Палді. – Підприємствам надаються істотна свобода дій і самостійність у галузі капіталовкладення та інвестицій, експортно-імпортової діяльності, ціноутворення, визначення заробітної плати і т. д. Крок за кроком припинимо дотації нерентабельним, збитковим підприємствам” [11, с.86].

У першій половині 1987 р. в Угорщині нараховувалося 212 нерентабельних промислових підприємств і кооперативів, або 10% від загальної кількості промислових господарських організацій [2, с.105]. Щорічно держава виділяла до 160 млрд форинтів, це майже 20% національного доходу, на дотацію неефективним, неплатоспроможним заводам, фабрикам [14].

Численні пільги й дотації, а також нереальні, відірвані від світових ціни, завдяки яким вимушено зберігалось низькорентабельне виробництво, ослабляли господарську мотивацію діяльності підприємств. Госпрозрахункові принципи, самофінансування,

¹ Продовження. Початок див. у вип. II, IV–V, VI, VII, VIII, IX, X–XI, XII–XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII.